

עשרים וארבע ברכות; שמונה עשרה שבכל יום (מלבד ברכת 'ולמלשינים' שתיקנה שמואל הקטן ביבנה. רש"י, ועתור"ד לעיל יג), ומוסיף עליהן עוד שש. תחילה מוסיף דברים ומאריך בברכת גאולה וחותם 'גואל ישראל', ולאחריה מוסיף שש ברכות וחותם כל אחת ואחת כענינה, כמפורט במשנתנו. (וראה הנוסח בשלמותו בחדושי הרמב"ן).

ב. שלש תעניות הראשונות; לדברי רבי יהושע אנשי משמר מתענים ולא משלימים, שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב והם באים לסייעם, ואם מתענים אין להם כח לעבוד. ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. וחכמים אומרים: אלו ואלו לא היו מתענים כלל. שלש שניות – לרבי יהושע, אנשי משמר מתענים ומשלימים ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים. ולחכמים, אנשי משמר מתענים ולא משלימים ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. שבע אחרונות – לר"י, אלו ואלו מתענים ומשלימים. ולחכמים, אנשי משמר מתענים ומשלימים ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים.

דפים טו – טז

ט. א. אלו מנהגי צער נהי ותשובה עושים בתעניות אחרונות?

ב. את מי מורידים לפני התיבה להתפלל?

א. בתעניות אחרונות היו יוצאים לרחוב – לומר, זעקנו בצנעה ולא נענינו, נבזה עצמנו בפרהסיא (רבי חייא ב"ר אבא); – גלינו, גלותנו מכפרת עלינו [ריש לקיש. ולפי טעם זה, הוא הדין כשגולים מבית הכנסת לבית הכנסת].

ומוציאים את התיבה לרחובה של עיר – לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעווננו (רבי יהושע בן לוי). מתכסים בשקים – לומר הרי אנו חשובים כבהמה (רבי חייא בר אבא).

נותנים אפר מקלה על גבי תיבה – כלומר עמו אנכי בצרה; בכל צרתם לו צר (רבי יהודה בן פוי; ריש לקיש). [אמר רבי זירא: בתחילה, כשראיתי לחכמים שנותנים אפר מקלה ע"ג תיבה – מזדעזע לי כל גופי].

וכן נותנים אפר בראש הנשיא ובראש אב בית דין, ואחר כך כל אחד ואחד נותן בראשו – במקום תפלין. [הנשיא ואב"ד, אחרים נותנים על ראשם, שאינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, ויש בדבר עגמת נפש יתרה]. ר' לוי בר חמא ור' חנינא; אחד אמר: הרי אנו חשובים לפניך כאפר. ואחד אמר: כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק. [ויש ביניהם נתינת עפר; לטעם ראשון נותנים ולשני אין נותנים. וכתבו התוס' שלפי זה יש ליתן אפר שמעצמות אדם דוקא].

יוצאים לבית הקברות – אחד (מהזוג הנזכר) אמר: הרי אנו חשובים לפניך כמתים. ואחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. [ויש ביניהם קברי עכו"ם].

א. הסכמת הפוסקים האחרונים שלכתחילה יש לילך על קברי ישראל, ואם אין – הולכים על קברי עכו"ם. ובלבד שאין הגויים מעמידים גילוליהם בבית הקברות.

ב. הסכמת אחרונים (ע' שערי תשובה תקעט, מהנוב"י) שאין להביא ספר התורה לבית הקברות.

הזקן שבהם [והוא חכם] אומר דברי כיבושים, [אם אין זקן שהוא חכם – אומר חכם שאינו זקן, ואם לאו – אדם של צורה, שדבריו מתקבלים]: לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים, שכן מצינו באנשי נינוה וכו'.

ב. עמדו בתפילה, מורידים לפני התיבה זקן ורגיל (בתפילה, שתפילתו שגורה לו ולא יטעה). אעפ"י שיש שם זקן וחכם אין מורידים אלא אדם הרגיל. רבי יהודה אומר: מטופל ואין לו (= יש לו טפלים ואין לו במה להתפרנס, שלבו דואג עליו), ויש לו יגיעה בשדה (שמתכוין יותר בתפלת הגשמים) וביתו ריקם [מן העבירה. רב חסדא], ופרקו נאה – זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו (אביי), ושפל ברך, ומרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות, ובקי בכל הברכות כולן. [נתנו חכמים עיניהם בר' יצחק בר אמי].
[...נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה – זה ש"ץ שאינו הגון היורד לפני התיבה].

דף טז

כ. כיצד סדר התקיעות שבתפלת תענית, במקדש ובגבולין?

בגבולין, לאחר עניית 'אמן' על ברכת 'גואל ישראל' [שהיה מוסיף בה דברים כנ"ל], חזן הכנסת אמר להם תקעו בני אהרן – תקעו. ואומר הברכה שלאחריה '... ברוך זוכר הנשכחות', והם עונים אחריו 'אמן', וחזן הכנסת אומר: הריעו בני אהרן – הריעו. וכן בכל ברכה וברכה, באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו.

ובמקדש נוסח הברכה 'ברוך ה' (אלקים) אלקי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך אתה ה' גואל ישראל'. והם עונים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' – שאין עונים 'אמן' במקדש. וחזן הכנסת אומר: תקעו הכהנים בני אהרן – תקעו וכו'. (רש"י מפרש שחזן הכנסת חוזר ואומר להם '... מי שענה... ברוך...') אעפ"י שאמרו אותו זקן).

וכן הנהיג רבי חלפתא בצפורי ורבי חנניה בן תרדיון בסיכני. וכשבא הדבר לפני חכמים אמרו: לא היו נוהגים כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית.

יש אומרים שאף בגבולין מצוה על הכהנים לתקוע. ויש אומרים, דוקא כשתוקעים בחצוצרות, אבל בשופר אין הקפדה בכהנים.

דף יז

כא. א. מהו דין שתיית יין לאנשי משמר ולשאר כהנים – בזמן הבית ובזמן הזה?

ב. מה דין תספורת ותכבוסת לאנשי משמר ואנשי מעמד?

ג. מהי התדירות של תספורת המלך, כהן גדול וכהן הדיוט?

ד. מה עונשם של שתויי יין ופרועי ראש שעבדו? האם חיללו עבודה?

א. אנשי משמר מותרים לשתות יין בלילות אבל לא בימים – שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסייעו להם. אנשי בית אב אסורים ביום ובלילה מפני שהם עסוקים תמיד בעבודה.

מכאן אמרו, כל כהן שמכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו, וגם יודע שבתי אבותיו קבועים שם (ולא נתחללו) – אסור לשתות יין כל אותו יום. מכיר משמרתו ואין מכיר משמרת בית אב שלו – אסור לשתות כל אותה שבת. אינו מכיר משמרתו – אסור לשתות יין כל השנה, אם יודע שבתי אבותיו קבועים שם וראויים לעבודה. לדברי רבי, בעצם היה לאסור גם על המכיר משמרתו ובית אב שלו (שמא ישתנה סדר המשמרות ושמא יעבדו כולם לחנוכת הבית), 'אבל מה אעשה שקלקלתו תקנתו'. (רש"י: שכבר שנים